

مقایسه تطبیقی خلوت فردی تا جمعی در مسکن سنتی و معاصر

(نمونه موردی: خانه داروغه و خانه پدر و دختر مشهد)

سیده مریم مجتبوی*

۱. عضو هیئت علمی گروه معماری، مؤسسه آموزش عالی فردوس، مشهد، ایران

کیمیا اسدی**

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، مؤسسه آموزش عالی فردوس، مشهد، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۷/۲۸
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۶/۰۱
صفحه ۱۰۶-۱۳۳

چکیده

بیان مسئله: خلوت از مهم‌ترین ویژگی‌های یک خانه مطلوب و از نیازهای اساسی افراد در فضای مسکونی است و به معنای فرایندی است که در آن، بشر می‌تواند به تجربه خویشتن‌نگری دست یابد و دامنه ارتباطی خود با سایرین را تنظیم کند. با توجه به اینکه انسان نیازمند فضاهایی با خلوت فردی و خلوت جمعی است، بنابراین لازم است تعدادی از فضاها خلوت فردی را تأمین نموده و موجب آرامش انسان شوند و تعدادی از فضاها نیز خلوت جمعی را جهت ارتباط و تعامل با سایر افراد خانواده تأمین نمایند. **اهمیت و ضرورت انجام تحقیق:** در صورت عدم توجه هم‌زمان به خلوت فردی و خلوت جمعی، نیازهای انسان به طور کامل تأمین نمی‌شود و فضای خانه به محیطی ناکارآمد تبدیل خواهد شد؛ لذا شناخت و بررسی نحوه دستیابی به طیف خلوت در نمونه‌های موفق و به‌کارگیری آنها در جهت ایجاد تعادل میان خلوت فردی و جمعی امری ضروری است.

اهداف مقاله: هدف این مقاله شناخت طیف خلوت در فضای مسکونی و بررسی و مقایسه تطبیقی خلوت فردی تا جمعی در مسکن سنتی و معاصر است.

سؤال پژوهش: جهت دستیابی به اهداف پژوهش، این پرسش‌ها مطرح است: جهت تأمین نیازهای انسان به چه طیفی از خلوت در فضای مسکونی نیاز است؟ خلوت فردی تا جمعی در خانه‌های سنتی و خانه‌های معاصر چگونه تحقق یافته است؟

روش تحقیق: پژوهش حاضر از لحاظ ماهیت کاربردی و از حیث روش، کیفی است. در گام اول با بررسی مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی، مدل مفهومی پژوهش استخراج شده است و در گام دوم از طریق مطالعات میدانی به مقایسه تطبیقی خلوت فردی تا جمعی در نمونه‌ای از دو گروه خانه‌های سنتی (خانه داروغه) و خانه‌های معاصر ایران (خانه پدر و دختر) پرداخته شده است.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان می‌دهد در خانه‌های سنتی از جمله خانه داروغه بیشتر به خلوت جمعی و در خانه‌های معاصر از جمله خانه پدر و دختر بیشتر به خلوت فردی توجه شده است.

کلمات کلیدی: خانه سنتی، خانه معاصر، خلوت فردی، خلوت جمعی، خانه داروغه، خانه پدر و دختر.

* Mojtabavi_m@yahoo.com

** asadi.kimia98@gmail.com

A Comparative Comparison of Individual to Collective Privacy in Traditional and Contemporary Housing

«Case Study: Darogheh House and Father and Daughter House in Mashhad»

Seyede Maryam Mojtavavi *¹

Assistant Professor of Architecture Department, Ferdows Institute of Higher Education, Mashhad, Iran

Kimia Asadi **²

Architecture department, Ferdows Institute of Higher Education, Mashhad, Iran

Received: 18/5/2021

Accepted: 23/8/2021

Page 107-123

Abstract:

Statement of Problem: Privacy is one of the most important features of a desirable home and one of the basic needs of people in a residential space and means a process during which a person achieves regulation of how he interacts with others and experiences self-esteem. The comfort of the family and the possibility of proper communication of its members with each other and even with other relatives, requires privacy in housing; Because housing means a place where peace and tranquility flow, requires a kind of solitude. Due to the fact that human beings need spaces with individual privacy and collective solitude, so it is necessary for a number of spaces to provide individual privacy and bring peace to human beings, and a number of spaces also provide collective privacy for communication and interaction with other family members.

Importance and necessity of conducting research: If both individual and collective privacy are not considered at the same time, human needs will not be fully met and the home space will become an inefficient environment. Therefore, it is necessary to know and study how to achieve the range of privacy in successful examples and use them to create a balance between individual and collective privacy.

Aims of the article: The purpose of this article is to identify the range of privacy in residential space and to study and compare comparative individual to collective privacy in traditional and contemporary housing.

Research Question: In order to achieve the objectives of the research, the following questions are asked: What range of privacy is needed in a residential space to meet human needs? How is individual to collective solitude realized in traditional and contemporary homes?

Research Method: According to the subject, the present research is practical in nature and qualitative in terms of method. In the first step, it has been used through library and documentary studies to reach the theoretical foundations and study the research background. The authors first traced the lexical roots of housing and privacy and examined the theories related to each, then analyzed the content of the concept of privacy in housing and obtained a conceptual model of the research. In the second step, through field studies, case studies are examined and the realization of individual privacy and collective privacy in a sample of two groups of traditional houses (Darogheh house) and contemporary Iranian houses (father and daughter house). Has been studied. In the third step, through inferential analysis, privacy is compared in case samples and the obtained

* Mojtavavi_m@yahoo.com

** asadi.kimia98@gmail.com

data are classified and presented in a table.

Conclusion: In the first step of this study, the spectrum of privacy in traditional and contemporary residential space has been studied **and the findings show:** on one side of the spectrum of privacy, individual privacy and on the other hand, collective privacy. While both belong to the same nature. Paying attention to one aspect of privacy alone creates spaces in which family members will either lose their privacy due to the lack of individual privacy or due to the lack of collective privacy necessary for social interactions and They do not have to be together. According to the issues raised in traditional houses, each member of the family was not assigned a private room, and due to the way the space was designed, the number of openings and entrances in each room was high, and this reduced and eliminated Going into solitude is personal; Also, in contemporary houses, with the disappearance of some spaces and also the personalization of spaces, collective solitude is eliminated and there is no tendency to gather together in a collective space. In the next step, through field studies, case studies (drug house and father and daughter house) are examined and the realization of individual and collective privacy in a sample of two groups of traditional houses and contemporary houses in Iran is studied. Is located. Analyzes show in the case study of a traditional house (drug house); The crypt has too much solitude, which leads to isolation, loneliness and boredom in this space; The kitchen and bathroom have a personal privacy that creates a personal space and a specific territory; The mezzanine, the winter solstice, the windbreak, and the window sill have a collective privacy that promotes interpersonal relationships with other family members and self-evaluation among others; The vestibule and the front have lost privacy, which creates a sense of congestion, aggression, and encroachment on the privacy of others. In the case of a contemporary house (father and daughter house); The warehouse has more privacy than needed, which leads to isolation, loneliness and boredom; The bedroom, the parents' room, and the bathroom have individual privacy that creates a border-area, personal independence, and personal space; The courtyard, kitchen and reception have a collective privacy that expands relationships with other

family members; The hallway and the entrance filter have lost privacy, which causes congestion, encroachment and invasion on the privacy of family members.

key words: Traditional house, contemporary house, individual privacy, collective privacy, pharmacy house, father and daughter house.

References

- Altman, Irwin. (2003), *The environment and social behavior: privacy, personal space , territory croeding*, Translated by Ali Namazian, Shahid Beheshti University Press, Tehran.
- Arjomand, Mahmoud; Khani, Somayeh, (2012), *The role of privacy in the architecture of the Iranian house*, Journal of Studies On Iranian-Islamic City, Volume 2, Number 7.
- Amini, Neda; Norouziyanpour, Hirbod, (2014), *Privacy and Confidentiality Recognizing the differences and similarities of these two concepts in architecture and urban planning*, Journal of Studies On Iranian-Islamic City, No. 15.
- Ahri, Zahra; Habibi, Seyed Mohsen; Khosrokhavar, Farhad; Arjmandnia, Asghar, (1988), *Minimum Housing*, Tehran: Building and Housing Research Center of the Ministry of Housing and Urban Development.
- Bani Massoud, Amir, (2001), *Contemporary Iranian Architecture*, Honar-e Memari Publication.
- Bemanian, Mohammad Reza; Zandi, Muslim, (1396), *Iranian housing and lifestyle*, Avvalokhar publications.
- Beheshti, Seyed Mohammad, (2007), *Iranian House and Culture*, Abadi Quarterly, No. 55.
- Biranvand, Leila, (2016), *Manifestation of the concept of privacy in Iranian homes*, Rah-e Doktora Publications.
- Bigdeli, Hamed; Bagheri, Mohammad; Asadi, Farrokh, (1397), *The study of the role of privacy in the architecture of traditional houses*, Journal of Memarishenasi, Volume 1, Number 4.
- Bates, A. (1964), *Privacy- A useful concept? Social forces*, Vol. 42, 432.
- Becker, F. d. (1973). *Study of spatial markers. Journal of personality and Social Psychology*. 26 (3), 439-445.
- Chermayeff, Serge Ivan; Alexander, Christopher, (1997), *Community and privacy towards a new architecture of humanitm*, translated by Manouchehr Mozini, Institute of Publishing and Printing, University of Tehran.

- Chapin, F. S. (1951). Some housing factors related to mental hygiene. *Journal of Social Issues*, 7, 164-171.
- Farkhoyar, Hossein, (2013), *One Hundred Houses One Hundred Plans (Architectural features of old houses in historical contexts (hot and dry climate))*, Islamic Azad University, Kashan Branch.
- Forgus, Joseph, (1947), *Interpersonal behaviour: The psychology of social interaction*, translated by Khashayar Beigi and Mehrdad Firooz Bakht, 1994, Abjad, Tehran.
- Ghasemzadeh, Masoud, (2010), The Basic Position of Rooms in Housing Design, *Honar-ha-ye-Ziba, Memari-va-Shahrsazi*, Volume 2, Issue 41, 5-20.
- Ghobadian, Vahid, (2010), *Climatic study of traditional Iranian buildings*, University of Tehran Publishing Institute.
- Gifford, Robert, (1999a), *Psychology of Residential Environments*, translated by Vahid Ghobadian, *Journal of Architecture and Culture*, No. 2.
- Gifford, Robert, (1378b), *Privacy (secrecy)*, translated by Akbar Sardari Zanouz, *Journal of Architecture and Culture*, No. 8.
- Hojjat, Mehdi, (2008), *a collection of speeches about the house*, Naghsh Jahan Art Research Center.
- Ismaili, Seyedeh Nahid; Shakoory, Reza, (2015), *A Study of the Cultural Identity of Housing in Mashhad in Case Study: Historical House (Darogheh) and (Amiri)*, Third International Conference on Applied Research in Civil Engineering, Architecture and Urban Planning.
- Ittelson, W. h., Proshansky, H. M., & Rivlin, L. G. (1970). A study of bedroom use on two psychiatric wards. *Hospital and Community Psychiatry*, 21 (6), 177-180.
- Jurard, S. M. (1966), An exploratory study of body accessibility. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 5, 221-231.
- Khoshfar, Gholamreza, (1996), *The application of social indicators in housing development*, *Journal of Housing and Revolution*.
- Khosravian, A. (June 15, 2021). Personal interview.
- Khamenehzadeh, Hannaneh, (2017), *An Introduction to the Concept of Privacy and How it is Realized in the House Life-World1 Comparative Study in Pre-modern and Modern Iranian Houses*, *Bagh-e Nazar Magazine*, Fourteenth Year, No. 49.
- Lang, Jan, (2015), *Creating architectural theory: the role of behavioral*, translated by Alireza Einifar, University of Tehran Press.
- Marcus, Claire Cooper, (2003), *The House as a Symbol of the Self*, translated by Ahad Aliqlian, *Khiyal Quarterly*, No. 5.
- Masaeli, Sedigheh, (2008), *Hidden map as an achievement of religious beliefs in traditional Iranian desert housing*, *Journal of Fine Arts*, No. 37, 27-38.
- Miyawaki, Mayumi, (1997), *Ten Questions from Eight Architects*, translated by Judet et al. Consulting Engineers, Khak Publishing.
- Moore, Charles. (1974), *The Place of House*, USA, University of California Press, California.
- Norberg-Shulz, Christian, (2005), *The concept of dwelling: on the way to figurative architecture*, Translated by Mahmoud Amiri Arrahmadiye, Tehran: Agah Publishing.
- Nasiri, Negar, (2009), *A comparative study on the conception of privacy in the Iranian Introverted House and the Western Extrovert House*, *Journal of Fine Arts*, No. 39.
- Pirnia, Mohammad Karim, (2008), *Iranian Architecture*, Soroush Danesh Publications.
- Rapoport, Amos, (2005), *The meaning of the built environment: An approach in non-verbal communication*, translated by Farah Habib, Pardazesh and Urban Planning Company Publications.
- Rapoport, Amos. (1972), *Some perspectives on human use and organization of space*. Paper presented at Australian association of social anthropologists, Melbourne, Australia.
- Schwarz, D. (1968). The social psychology of privacy. *American Journal of Sociology*, 73, 741-752.
- Shils, E. (1966), *Privacy: Its constitution and vicissitudes*. *Law and Contemporary Problems*, 31, 281-305.
- Simmel, G. (1950): *The Secret and the Secret Society*. In: Wolff, K. H. (Ed.), *The Sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press of Glencoe, 307-376.
- Taraghi, Mohammad ali, (1981), *Khayyam Arabic-Persian Culture*, Khayyam Bookstore Publisher, ninth edition, Tehran.
- The Holy Quran, *Surah An-Nahl*, verse 40 and verse 80.
- Westin, A. (1970), *A privacy and freedom*, New York: Atheneum.

مقدمه

خانه، مکانی است که اولین تجربه‌های بی‌واسطه با فضا، در انزوا و جمع در آن صورت می‌گیرد. بی‌تردید بسیاری از انسان‌ها در زندگی روزانه خود، گاهی نیاز به تنها بودن را احساس می‌کنند تا به آرامش جسمی و روحی خود بپردازند و پاسخ به این نیاز را در محیطی به نام خانه جستجو می‌کنند. "خلوت" از مهم‌ترین ویژگی‌های یک خانه مطلوب است. وجود خلوت در محیط زندگی، می‌تواند به ایجاد زمینه مناسب در ابعاد فردی و اجتماعی بیانجامد. انسان‌ها پاسخ نیاز به خلوت را در خانه و محیط زندگی خود جستجو می‌کنند. گاهی به تنها بودن نیاز دارند تا شرایط دستیابی به آرامش روحی و جسمی آن‌ها تأمین گردد؛ و گاهی نیازمند ارتباط با سایر هم‌نوعان خود هستند زیرا بشر به صورت بالقوه، موجودی اجتماعی است؛ بنابراین خلوت مکانیسمی برای تعیین حدود روابط میان فرد و سایرین به شمار می‌رود و هدف غایی آن ایجاد تعادل در روابط مابین انسان‌ها است.

مهم‌ترین نیاز هر فرد به خانه حفظ «خود» است که می‌تواند با مفهوم «بقا» مرتبط باشد. حفظ خود شامل حفظ فرد (به صورت فیزیکی) و مقابله با خطرات انسانی و طبیعی و همچنین حفظ دنیای ذهنی فرد است. در این مفهوم، خانه مکانی برای «خلوت با خود و دیگران، بی‌تعرض غیر» به شمار می‌رود (حائری مازندرانی، ۱۳۸۸: ۴۹). در عصر معاصر، کوچک شدن فضای خانه، دسترسی به خلوت را دچار مشکل کرده است؛ درحالی‌که خانه مفهومی ورای پناهگاه دارد و بایستی قادر به پاسخگویی کلیه نیازهای شخصی هر فرد باشد؛ بنابراین جهت تأمین این نیاز، شناخت معنای خلوت در خانه، امری ضروری است.

تاکنون تحقیقات زیادی در زمینه خلوت، خلوت

فردی و خلوت جمعی در خانه‌های سنتی و معاصر ایرانی صورت گرفته است. اما در تحقیقات محدودی به بررسی این دو نمونه به صورت هم‌زمان پرداخته شده است. از این رو در این مقاله با انتخاب دو نمونه خانه سنتی ایرانی (خانه داروغه) و خانه معاصر ایرانی (خانه پدر و دختر) به بررسی تطبیقی جایگاه خلوت در هر کدام پرداخته شده است. اهداف این مقاله دستیابی به طیف‌های خلوت و چگونگی نشان دادن خلوت در مسکن سنتی و معاصر است. از این رو این پژوهش بحث خود را در پاسخ به این پرسش طرح می‌نماید که «خلوت چه طیف‌هایی دارد؟» و «خلوت در مسکن سنتی و معاصر چگونه خود را نشان می‌دهد؟». بر این اساس، این پژوهش انواع خلوت را در مسکن سنتی و مسکن معاصر تحلیل و نتایج حاصل از آن را بررسی می‌کند.

پیشینه تحقیق

محققین زیادی، موضوع خلوت و نیاز به آن را بررسی کرده‌اند. در ادبیات ایرانی، خانه از ارکان اساسی حیات جامعه ایرانی است، اما اثرات فرهنگی آن، از سوی معماران و محققین به صورت محدود مطالعه شده است. پیرنیا اظهار می‌کند، که: «خانه مکانی است که ساکنین آن احساس ناراحتی نکنند. اندرون خانه باید تنوع زیادی داشته باشد، تا موجب ایجاد احساس خستگی نشود» (بمانیان و زندی، ۱۳۹۶). از دیدگاه باشلار، خانه دارای دو قسمت اساسی است: فضای محصور درون و فضای باز بیرون. فضای خصوصی درون، صرفاً برای افراد دعوت شده به خانه یا ساکنین آن نمایان می‌شود و فضای عمومی بیرون، برای نمایش خانه به سایرین است (کوپر، ۱۳۸۲). چرمایف و الکساندر، در کتاب عرصه‌های زندگی جمعی و زندگی خصوصی بیان نموده‌اند که با ورود فناوری‌های

خود را باز یابد و آنچه که در ازدحام جامعه، دچار اختلال شده را ترمیم نماید (نصیری، ۱۳۸۸: ۴۴).

روش پژوهش

باتوجه به موضوع، تحقیق حاضر به لحاظ ماهیت، کاربردی و از حیث روش، کیفی است. درگام اول از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی جهت رسیدن به مبانی نظری و بررسی پیشینه تحقیق استفاده شده است. نگارندگان ابتدا به ریشه‌یابی لغوی مسکن و خلوت و بررسی نظریه‌های مربوط به هرکدام پرداخته، سپس مطالب پیرامون مفهوم خلوت در مسکن را تحلیل نموده و به مدل مفهومی پژوهش دست یافتند. درگام دوم از طریق مطالعات میدانی به بررسی نمونه‌های موردی پرداخته شده و تحقق خلوت فردی و خلوت جمعی در نمونه‌ای از دو گروه خانه‌های سنتی (خانه داروغه) و خانه‌های معاصر ایران (خانه پدر و دختر) مورد مطالعه قرار گرفته است. دلیل انتخاب دو نمونه مذکور، وجود قابلیت دسترسی و بازدید و وجود طیف خلوت در هر دو نمونه است. در گام سوم، از طریق تحلیل استنتاجی به مقایسه خلوت در نمونه‌های موردی پرداخته شده و داده‌های به دست آمده طبقه‌بندی و در جدولی ارائه شده‌اند (نمودار شماره ۱).

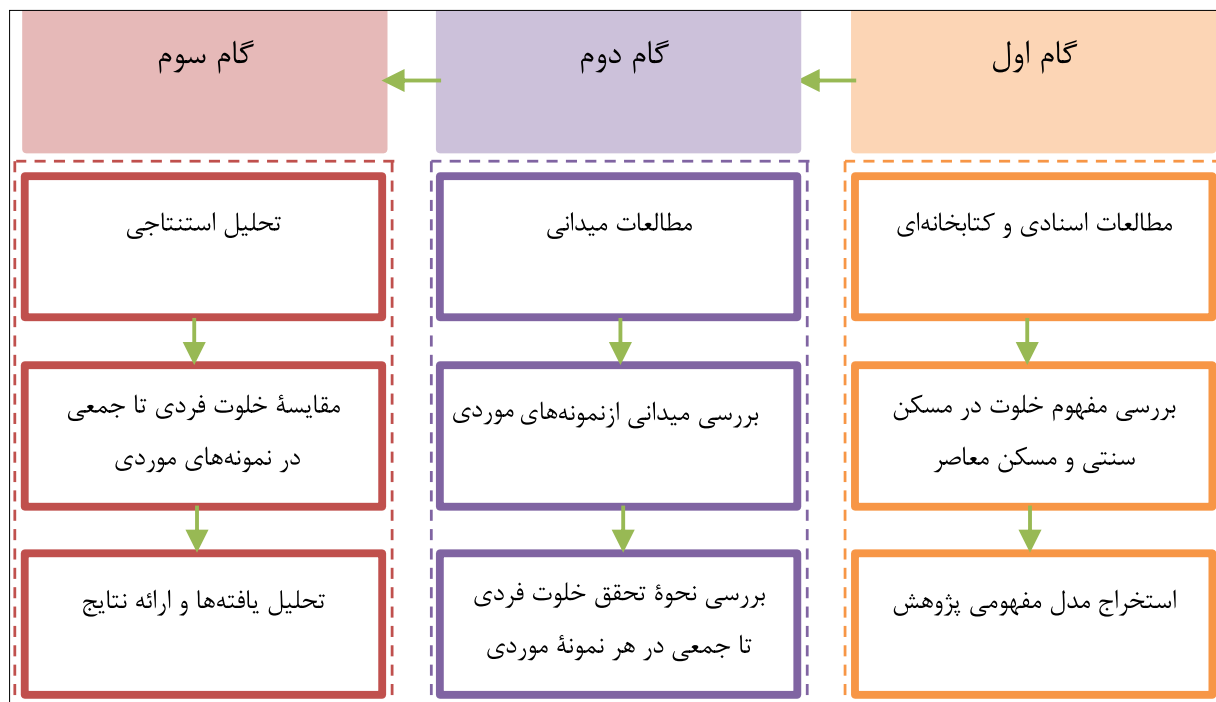
مبانی نظری

خانه

مسکن از گونه‌های اولیه و اصلی معماری است. خانه از لحاظ لغوی، به معنی محل زندگی، استراحت و آرامش بوده و مکانی است که انسان برای نخستین بار در آن مستقر شده است. غالباً فرد یا گروهی از افراد که خانواده را تشکیل می‌دهند در خانه زندگی می‌کنند. از میان تمام فضاهای پیرامون فرد در جامعه، خانه خصوصی‌ترین و نزدیک‌ترین مکان به وی محسوب می‌شود که انسان در آن امنیت و حریم شخصی برخوردار است. ساکنین خانه، به طور روزمره بر آن تأثیر می‌گذارند و از آن تأثیر می‌پذیرد (بمانیان و زندی، ۱۳۹۶).

با مراجعه به احساس خود در مورد خانه، می‌توان گفت که در شرایط فعلی افراد از تمام هیجان‌ات و شلوغی‌های پیرامون خود فرار کرده و در ملجأ خانه آرامش می‌یابند و انرژی خود را درون آن بازیابی می‌کنند. فرد با قرارگیری در

جدید به زندگی روزانه انسان‌ها و آمدن مدرنیته، خلوت و آرامش افراد به خطر افتاده است و سعی نموده‌اند تا راهکارهایی جدید برای کسب مجدد آرامش و خلوت در حیات انسان‌ها معرفی نمایند (چرمایف و الکساندر، ۱۳۷۶). بنابراین، خلوت در رابطه بین فرد و گروه با مابقی افراد جامعه موضوعی قابل اهمیت است. راپاپورت (۱۹۷۷) خلوت را توانایی افراد برای کنترل تعامل اجتماعی، حق انتخاب و امکان تعامل اجتماعی دلخواه تعریف کرده است (لنگ، ۱۳۹۴: ۱۶۵). از این رو، خلوت موضوع مهمی است که بر رابطه افراد با سایرین تأثیر می‌گذارد. وستین (۱۹۷۰) در تعریف خود از خلوت آن را به چهار دسته (تنهایی، قرابت و نزدیکی، گمنامی، خودداری یا توداری) طبقه‌بندی نموده است (آلتمن، ۱۳۸۲: ۲۳). خامنه‌زاده در پژوهشی با عنوان «مفهوم خلوت و چگونگی تحقق آن در زیست-جهان خانه ایرانی مطالعه تطبیقی آن در خانه ایرانی ماقبل مدرن و خانه مدرن ایرانی» بیان نموده است که «در بسیاری از موارد، برخورد تک‌بعدی با ماهیت طیف گونه خلوت در هر یک از این دو گروه خانه‌ها، به حذف بخشی از قلمروها منجر شده است. همین امر سبب شده تا هویت فردی و جمعی ساکنان خانه، در هر یک از این خانه‌ها بیشتر بروز یابند؛ لذا به منظور تأمین همه نیازها و ایجاد تعادل بین این دو، توجه به طیف خلوت بایستی مورد توجه قرار گیرد» (خامنه‌زاده، ۱۳۹۶: ۳۱). حامد بیگدلی و همکاران در پژوهشی با عنوان «بررسی نقش خلوت در معماری خانه‌های سنتی» معتقدند که «طراحان باید با استفاده از تکنیک و معماری پلان‌های قدیمی و بهره‌گیری از آنها را در خانه‌های عصر حاضر جهت بهبود کیفیت زندگی و رسیدن به آرامش نسبی استفاده‌کنندگان تلاش کنند، چرا که خانه محلی برای رسیدن به آرامش و گرفتن انرژی دوباره است و این آرامش می‌تواند در زندگی اجتماعی و روابط ما با دیگران تأثیر بسزایی داشته باشد» (بیگدلی و همکاران، ۱۳۹۷). نصیری در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تطبیقی معنای خلوت در خانه درون‌گرایی ایرانی و خانه برون‌گرایی غربی» اظهار داشته است: خلوت در خانه و حفظ حریم آن، مفهومی فطری بوده و در ذات بشر نهفته است. انسان برای حریم خصوصی خود، حرمت قائل است و از آن با استفاده از تمهیداتی متفاوت همچون دیواری محکم، پرچینی ساده یا حاشیه‌ای سبز از گیاهان محافظت می‌کند. انسان با احترام به حریم شخصی خود، می‌تواند هویت و شخصیت

نمودار شماره ۱: روند انجام پژوهش تحقیق. مأخذ: نگارندگان

Figure 1: Research process. Source: Authors

جدول شماره ۱: تعریف خانه از نظر محققین. مأخذ: نگارندگان

Table 1: Definition of home by researchers. References: Authors

منبع	تعریف خانه	پژوهشگران
پیرنیا، ۱۳۸۷: ۱۵۴	خانه جایی که ساکنان آن احساس ناراحتی نکنند و اندرون خانه یا جایی که زن و بچه زندگی می‌کنند می‌بایست تنوع زیادی داشته باشد تا خستگی احساس نشود.	پیرنیا
سوره نحل، آیه ۸۰	از میان فضاهای پیرامونی، خانه بلافصل‌ترین فضای مرتبط به آدمی است. به طور روزمره بر او تأثیر می‌گذارد. اولین فضایی است که آدمی احساس تعلق فضایی را در آن تجربه می‌کند و مجموع حواس پنج‌گانه دائماً سرتاسر آن را طی می‌کند و در مدت کوتاهی بدان خومی‌گیرند. خانه مکانی است که اولین تجربه‌های بی‌واسطه با فضا در آنرا و جمع صورت می‌گیرد و خلوت با خود، با همسر و فرزندان، با دوست و دیگران همه‌وهمه بی‌تعرض غیر در آن ممکن می‌گردد.	حائری
مسائلی، ۱۳۸۷	مسکن سنتی همانند انسان سنتی دارای یک صورت ظاهری و یک سیرت باطنی است.	مسائلی
اهری، ۱۳۶۷	در کل مسکن به عنوان یک فضای فیزیکی و به عنوان سرپناه، نیاز اولیه و اساسی خانوار به حساب می‌آید. در این سرپناه، برخی از نیازهای اولیه خانوار یا فرد تأمین می‌شود؛ مانند خواب، خوراک، استراحت، حفاظت در برابر شرایط جوی و خلاصه شرایط زیست در مقابل طبیعت.	اهری
مور، ۱۹۷۴	^۱ خانه مرکز جهان است برای ساکنانش و برای محله‌اش شاخص‌ترین بنا در تحکیم مکان.	مور
گیفورد، ۱۳۷۸ ^۳	^۲ این ماهیت حقیقی یک کاشانه است - آن یک مکان صلح است - سرپناهی نه فقط در مقابل شداید، بلکه در مقابل ترس، شک و جدایی. اگر چنین نباشد، یک کاشانه نیست، بلکه فقط بخشی از یک جهان خارج است که شما بر بالای آن سقف زده‌اید.	راسکین
شولتز، ۱۳۸۴	^۴ خانه مکانی است که وقوع زندگی روزمره را در خود گرفته، جایی که انسان هویت فردی خویش را بازمی‌یابد.	شولتز
خوشفر، ۱۳۷۵	مسکن فضای اجتماعی، کالبدی، مکان و زمینه سازگاری فرد با اجتماع پیرامون را فراهم می‌سازد.	خوشفر
میاواکی، ۱۳۷۶ ^۵	^۵ خانه شخصی را می‌توان به عنوان فضایی سه بعدی که خانواده‌ای متشکل از تعداد معینی از افراد دربرگرفته است دانست. بدیهی است که باید ارتباط مستقیمی میان زندگی درونی بشر و فضایی که مبنای کنش‌های عینی زندگی روزمره اوست، وجود داشته باشد.	تادائو آندو

جدول شماره ۲: تعریف خلوت از نظر محققین. مأخذ: نگارندگان

Table 2: Definition of privacy from the perspective of researchers. References: Authors

منبع	مفهوم خلوت	سال	نظریه پرداز
Schwarz, 1968	چیزی غیر از گوشه‌گیری از جمع و تمایل به انزوا.	۱۹۶۸	اسوارتس
Westin, 1970	حق تصمیم‌گیری فرد در مورد اینکه چه نکاتی درباره شخصیتش و تحت چه شرایطی بهتر است به دیگران منتقل شود.	۱۹۷۰	وستین
فرگاس، ۱۹۴۷	مفهوم نسبتاً پیچیده؛ به‌کارگیری در چهار معنای متفاوت: آزادی در انتخاب انزوا، آزادی در داشتن صمیمیتی بدون مزاحمت بین خود و افراد منتخب، آزادی برای بی‌نام ماندن در بین دیگران و آزادی برای محفوظ بودن از طریق مضایقه اطلاعات درباره خود.	۱۹۴۷	فرگاس
Simmel, 1950	کنترل محرک‌های دریافتی از دیگران، میزان اطلاعات و فاصله افراد از یکدیگر.	۱۹۵۰	زیمل
Chapin, 1951	ارزش تنها ماندن و آسودگی از فشار حضور دیگران.	۱۹۵۱	چاپین
Bates, 1964	این احساس فرد که دیگران باید از آنچه برای او مهم است جدا و دور باشند، و در ضمن اذعان به اینکه دیگران نیز حقی از آن چیز دارند.	۱۹۶۴	بیتس
Jurard, 1966	نتیجه تمایل فرد به پنهان نگاه داشتن تجربیات گذشته و زمان حال خود و اهدافش برای آینده... تمایل به معما بودن برای دیگران، یا حالتی که بیشتر معمول است، تمایل به کنترل نظر باور دیگران در مورد خود.	۱۹۶۶	ژورارد
Shils, 1966	نظارت بر انتقال اطلاعات از فرد به فرد، فرد به گروه، گروه به گروه، یا گروه به فرد.	۱۹۶۶	شیلز
Ittelson, Proshansky & Rivlin, 1970	رسیدن و آزادی انتخاب و تعیین اهداف لازم برای نظارت بر اینکه در مورد خود چه اطلاعاتی را انتقال دهیم.	۱۹۷۰	ایتلسون، پروشانسکی، ریولین
Rapoport, 1972	توانایی نظارت بر تعامل، در اختیار داشتن حق انتخاب و تمهیدات و سازوکارهای لازم برای جلوگیری از تعامل ناخواسته و دستیابی به رابطه مطلوب.	۱۹۷۲	راپاپورت
Becker, 1973	خلوت، محدوده‌ای از محیط طبیعی یا مصنوعی است که به‌عنوان قلمرو تعیین شده باشد.	۱۹۷۳	بکر
آلتمن، ۱۳۸۲: ۲۲	دوری و نزدیکی فرد به دیگران و آزادی انتخاب در مورد رابطه با دیگران.	۱۴۰۰	آلتمن

درون خانه پیدا می‌کند. وقتی شخصی درون خانه است، باید قادر باشد همه آن نایافتنی‌های بیرون از خویش را در خانه بیابد. سکون و آرامش، هدف و صفت وجودی خانه در تفکر و فرهنگ اسلامی است، چنان که در آیه ۸۰ سوره نحل می‌خوانیم: «پروردگارا، خانه‌هایتان را برای شما مایه آرامش و راحت قرار داد» (وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا). واژه مسکن، بر وزن مفعول از ریشه عربی سکن، و اسم مکان است. مفهوم این واژه، سکون و آرامش است و در اصطلاح به مکانی که انسان در آن زندگی می‌کند، می‌گویند (بهشتی، ۱۳۸۶). در جدول شماره ۱، تعریف خانه از دیدگاه محققین مختلف این حوزه ارائه شده است.

خانه، امکان می‌یابد تا خود را باز یابد. در واقع، خانه مکان اولیه برای تجربه بی‌واسطه با فضا چه در تنهایی و چه در جمع است و امکان ارتباط و خلوت با خود و اعضای خانواده از جمله خلوت با همسر و فرزندان، با والدین، با خواهر و برادر و با دیگران، بدون وجود و تعرض اشخاص دیگری درون خانه فراهم می‌شود (ارژمند و خانی، ۱۳۹۱: ۲۷). از نظر پیرنیا، درون خانه باید بسیار متنوع باشد، چرا که خانواده در آن زندگی می‌کنند و نباید درون آن احساس خستگی یا ناراحتی داشته باشند (پیرنیا، ۱۳۸۷). راپاپورت، خانه را چنین تعریف می‌کند: «خانه مرکز جهان است برای ساکنانش و برای محله‌اش شاخص‌ترین بنا در تحکیم مکان» (راپاپورت، ۱۳۷۶: ۲۴). انسان خود و حقیقت خود را

تعریف خلوت

در لغت‌نامه‌های فرهنگ آریان‌پور، فرهنگ معین، فرهنگ جامع دهخدا، فرهنگ عمید، فرهنگ نوین و دانشنامه بریتانیکا، کلمات ذیل به‌عنوان مترادف برای واژه خلوت، بیان شده‌اند: تنهایی، تنها نشستن، تنهایی گزیدن، انزوا، مجموعه‌ای از مخالفت با نفس و ریاضت‌ها به‌صورت کاستن از خواب و غذا و روزه‌داری و کم سخن‌گفتن؛ تداوم ذکر خدا و قطع ارتباط با دیگران و نفی خواطر و سخن‌گفتن با خدا آن‌گونه که برای غیر جایی نباشد (امینی و نوروزیان‌پور، ۱۳۹۳: ۱۰۰). در برخی از شاخه‌های علوم انسانی، برای مثال جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، حقوق و معماری، انسان‌شناسی و روان‌شناسی، مفهوم «خلوت» استفاده و مورد بررسی قرار گرفته است. آلتمن معتقد است: «خلوت را می‌توان نظارت انتخابی بر رابطه فرد یا گروه با سایرین» تعریف شود. اشخاص گاهی در ارتباطات خود، خواستار جداشدن از سایرین هستند، و برخی اوقات نیز، خواهان داشتن ارتباط و پیوند با سایرین هستند. تأمین خلوت فرایندی است که طی آن، فرد بین داشتن و نداشتن ارتباط با دیگران، تعادل برقرار می‌سازد (آلتمن، ۱۳۸۲: ۲۲). خلوت به معنی خود را از سایرین و محیط پیرامونی آزاد ساختن است (ترقی، ۱۳۵۹، ۱۷۶). وستین معتقد است «خلوت باعث تأمین استقلال فردی و کمک به خودآزایی می‌شود و از این طریق ارتباطات را محدود نموده و از آن‌ها محافظت می‌کند» (لنگ، ۱۳۹۴: ۱۶۶). بنابراین، خلوت از جهت رابطه فرد و گروه و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند، دارای اهمیت است. برخی اوقات شخص و گروه به «بودن در کنار سایرین» و برخی اوقات نیز «به جدا ماندن از بقیه» نیاز دارند. در جدول شماره ۲، تعریف خلوت از دیدگاه محققین و نظریه‌پردازان این حوزه تعریف شده است.

انواع خلوت

در مفهوم خانه، برای دو حد نهایی طیف خلوت می‌توان به «خلوت شخصی» و «خلوت گروهی» اشاره نمود. جهت دستیابی به حالت ایدئال خلوت بایستی میزان خلوت مطلوب و خلوت کسب شده، با هم برابر باشند. بیشتر بودن خلوت به‌دست آمده از خلوت مطلوب، به معنای قطع ارتباط شخص با سایرین است و به کسالت، تنهایی یا انزوای اجتماعی منجر می‌شود. اما اگر میزان خلوت به‌دست آمده از خلوت مطلوب کمتر باشد، یعنی فرد دارای

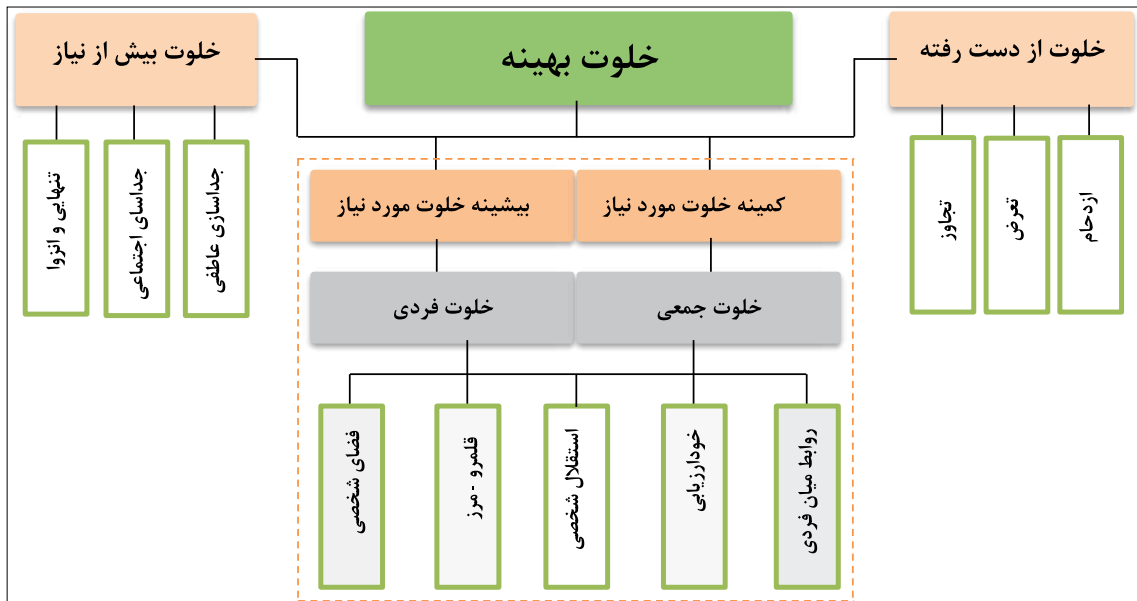
روابط اجتماعی زیادی است و دچار ازدحام است (بیرانوند، ۱۳۹۵). باتوجه به این نتایج می‌توان گفت که خلوت شامل طیف بهینه‌ای مابین انزوا و ازدحام است که خلوت کمتر از میزان مطلوب به ازدحام و خلوت بیشتر از آن به‌تنهایی می‌انجامد. از نظر وستین، خلوت در ۴ گروه دسته‌بندی می‌شود و قابل تجزیه و تحلیل است. بر اساس دیدگاه وستین، اولین نوع خلوت «تنهایی» است که فرد به‌تنهایی و در انزوا و دور از سایرین در خلوت خویش قرار می‌گیرد. دومین نوع «نزدیکی و محرمیت» است که در این حالت، جمع کوچکی از انسان‌ها (مثل یک زن و شوهر) از سایرین جدا می‌شوند تا تنها باشند. نوع سوم «گمنامی» است، یعنی فرد درون جمع قرار دارد، اما کسی او را نمی‌شناسد. از این رو در جمع، تنها حضور فیزیکی داشته و به دلیل تعامل سطحی با دیگران در گمنامی قرار دارد و به خلوتش لطمه‌ای وارد نمی‌شود. «توداری یا خودداری» چهارمین حالت خلوت از نظر وستین است که مانعی روحی در مقابل مزاحمت‌ها و دخالت‌های ناخواسته ایجاد می‌کند (وستین، ۱۹۷۰: ۳۲). یعنی در این حالت فرد برطبق خواست خود، سایرین را از زندگی خویش دور نگه می‌دارد (آلتمن، ۱۳۸۲: ۲۳).

خلوت فردی

این مقوله هم‌جهت با هدف اساسی خلوت می‌کوشد تا هویت فردی را تحقق بخشد. هویت فردی، بر توانایی فرد در تعیین و تعریف محدودیت‌ها و مرزهای پیرامون خود متکی است. در واقع توانایی یا شکست در نظارت بر مرز میان فرد با سایرین از فاکتورهای اساسی در دستیابی به هویت فردی بوده، زیرا انسان می‌تواند باتوجه به تعاملش با سایرین، به اطلاعات مهمی درباره خود و فردیتش دست یابد. از این رو، یکی از عملکردهای اساسی خلوت، نظارت بر حد میان خود و دیگران است و کمک می‌کند، اساسی‌ترین هدف خلوت برآورده شود. فضای شخصی می‌تواند، با هدف دستیابی به خلوت مطلوب و نظارت بر تعامل میان فردی استفاده شود. فضای شخصی، اغلب به‌صورت فاصله فیزیکی فرد با دیگران تعریف می‌شود (همان، ۶۱).

خلوت جمعی

این کارکرد در تعیین راهبردها و برنامه‌های فرد برای رابطه

نمودار شماره ۲: مدل مفهومی پژوهش. مأخذ: نگارندگان

Figure 2: Conceptual model of research. References: Authors

ویژگی هستند (حجت، ۱۳۸۷). به طور خاص در معماری تمدن اسلامی، شاهد ایجاد مکان‌هایی با هدف تأمین خلوت درون بناهایی مانند مدرسه، خانقاه یا مسجد هستیم. در برخی از این بناها، مکان‌هایی همچون «گوشه»، «خلوت‌خانه» یا «زاویه» مشاهده می‌شود که افراد سالک و خلوت‌گزیده در آنجا به عبادت‌های خاص خود از جمله چله‌نشینی و اعتکاف می‌پردازند. خانه نیز بایستی فضاهایی را در اختیار انسان قرار دهد که فرد بتواند با خود خلوت کند و به عبادت و مراقبه و تفکر در باب خویشتن بپردازد. این امر در صورتی امکان‌پذیر است که فضای مسکونی اجازه چنین کاری را هم از لحاظ فضا (وجود گوشه یا زاویه در اتاق گوشوار یا «بالاخانه») و هم از لحاظ امکان تحقق، فراهم آورد (ارژمند و خانی، ۱۳۹۱: ۳۵). خانه‌های سنتی ایرانی، غالباً به صورت محصور و بسته طراحی شده‌اند و در آنها فضاهایی جهت خلوت خصوصی افراد و همچنین ارتباط فرد با سایرین در نظر گرفته شده است. اتاق‌ها پیرامون حیاط قرار داشتند و دسترسی آن‌ها از طریق ارتباط غیرمستقیم و به واسطه پله‌ها و راهروها با حیاط برقرار بود (فرخ‌پار، ۱۳۹۳). سردر ورودی، هشتی، دالان و حیاط در خانه‌های سنتی ایرانی موجب ایجاد سلسله‌مراتب در حین ورود به خانه (از بیرون به درون) می‌شوند. در این خانه‌ها، طراحی فضای ورودی بسیار حائز اهمیت است، زیرا از ورود ناگهانی افراد به خانه جلوگیری نموده، تأدید مستقیم از بیرون به درون خانه وجود نداشته باشد (بانی مسعود، ۱۳۸۰: ۱۳۸).

با دیگران و ارزیابی ارتباط شخص با سایرین، دارای جایگاه برجسته‌ای است. یکی از نمونه‌های ارتباط متقابل فرد با دیگران، در روابط شغلی افراد ظاهر می‌گردد. از نظر شوارتز (۱۹۶۸) خلوت می‌تواند به تداوم ارتباط رئیس و کارکنان کمک کند. مدیران و مسئولین بالادستی، عمدتاً حق تجاوز به خلوت کارکنان را دارند، اما عکس این امر صادق نیست. نوع روابطی که فرد با دیگران دارد، یکی از عملکردهای اساسی خلوت است. در واقع سازوکارهای خلوت، بر روابط متقابل فرد با دیگران نظارت داشته و باعث گسترش روابط با سایرین و طرح برنامه و نقشه در ارتباط با دیگران می‌شود (همان: ۵۹).

خلوت در هر لحظه از زمان، حالت بهینه‌ای دارد. به عبارت دیگر، درجه‌ای بهینه از دسترس بودن مطلوب فرد برای تعامل او با دیگران وجود دارد. انحراف از آن به تعامل بیشتر یا کمتر از حد فرد با دیگران می‌انجامد و حالتی نامطلوب ایجاد می‌کند (همان: ۱۴).

مدل مفهومی پژوهش، شامل طیف خلوت، از خلوت جمعی تا فردی (خلوت از دست‌رفته، خلوت کمینه، خلوت بیشینه، خلوت بیش از نیاز) در نمودار شماره ۲ آمده است.

خلوت در معماری سنتی

خانه باید امکانی فراهم آورد که فرد در آن رابطه‌ی درستی با خود برقرار کند، اما متأسفانه اغلب خانه‌های امروزی فاقد چنین

جدول شماره ۳: بررسی تطبیق خلوت فردی تا جمعی در خانه‌های سنتی و معاصر. منبع: نگارندگان

Table 3: A study of the application of individual to collective privacy in traditional and contemporary homes. Source: Authors

وضعیت خلوت	انواع قلمرو	انواع اتاق در نمونه موردی سنتی	سیر خلوت در نمونه سنتی	انواع اتاق در نمونه موردی معاصر	سیر خلوت در نمونه معاصر
برخوردار از خلوت فردی	قلمرو خصوصی	پستو (اتاقی بدون روزن دارای جامه‌دان و گنجه)	فضای شخصی	اتاق خواب	فضای شخصی
		گوشوار (بالا خانه‌های دو طرف تالار، فضایی با ارتفاع کم با کاربری خواب، کار، خلوت و کتابخانه)	روابط میان فردی	اتاق خواب	فضای شخصی
		اتاق سه‌دری (اتاق خواب خانه)	فضای شخصی	اتاق خواب	فضای شخصی
		---	---	اتاق کار	فضای شخصی
		اتاق انبار (محل نگهداری وسایل)	انزوا	انباری	انزوا
		اتاق پنج‌دری (اتاق مهمان و دارای شاه‌نشین بوده است)	روابط میان فردی	نشیمن	روابط میان فردی
برخوردار از خلوت جمعی	قلمرو نیمه خصوصی	مطبخ (آشپزخانه فعلی خانه)	فضای شخصی	آشپزخانه	روابط میان فردی
		اتاق هفت دری (اتاق پذیرایی مهمان)	روابط میان فردی	پذیرایی	روابط میان فردی
	قلمرو نیمه عمومی	میان‌سرا (بخش روباز خانه که اتاق‌های گوناگون در گرداگرد آن ساخته شده و روبه آن باز می‌شده‌اند)	روابط میان فردی	حیاط	روابط میان فردی
		ایوان (فصل مشترک بین دو فضای باز و بسته)	روابط میان فردی	بالکن	روابط میان فردی
		هشتی ورودی (فضای میانجی درون و بیرون ساختمان)	ازدحام	ورودی خانه	ازدحام
		پیشگاه (در برابر سردر قرار دارد و دارای دو سکو است)	ازدحام	---	---
		---	---	---	---

ایجاد می‌کنند؛ بنابراین می‌توان اظهار نمود که خلوت جمعی در خانه‌های ماقبل مدرن بسیار حائز اهمیت بوده، اما فرصت و امکان ایجاد خلوت شخصی برای اعضای خانواده، در این خانه‌ها نادیده گرفته شده است. از منظر گیفورد (تنها بودن در یک فضای نوعی خلوت به شمار می‌آید) (گیفورد، ۱۳۷۸: ۷۰) و در صورت عدم توجه به آن در طولانی مدت به از بین رفتن هویت فردی یا عزت نفس منجر شود (آلتمن، ۱۳۸۲: ۶۱).

خلوت در معماری معاصر

«خلوت فردی» موضوعی است که در معماری معاصر

۲۸۹). هنگامی که ساکنان خانه به‌دوراز جهان بیرون، دور هم جمع می‌شوند «خلوت جمعی» ایجاد می‌شود. گیفورد تأکید می‌کند که «همنشینی نیز نوعی از روند خلوت‌گزینی است» (گیفورد، ۱۳۷۸: ۷۰). در حیاط خانه‌های سنتی، خلوت جمعی از طریق گرد هم زیستن چند خانواده که اغلب با یکدیگر نسبت خانوادگی داشتند یا اعضای یک خانواده با هم، محقق می‌شد. در این خلوت، انسان‌ها با افراد بیرون از خانه، بیگانه اما با افراد درون خانه، محرم هستند. علاوه بر حیاط، فضاهایی همچون ایوان، تالار نیز مکانی برای جمع شدن افراد خانواده بوده‌اند و برای اعضای خانه قلمرویی جهت تحقق «کاراکتر جمعی»

است (بانی مسعود، ۱۳۸۰: ۲۸۹). کوپرمارکوس در پژوهشی با عنوان «خانه نماد خویشتن» بعد روان شناختی خانه و قلمرو گرینی را در طراحی داخلی یکی از مجتمع‌های شهری تحلیل نموده است: «طراحی اتاق خواب به‌عنوان بخش خصوصی ساختمان، به نحوی گیرا و شخصی انجام شده، طوری که در مخاطب حس تعلق ایجاد می‌نماید. درحالی‌که طراحی اتاق نشیمن به‌عنوان قلمرو جمعی برای شخصیت‌های متفاوت آرایش ساده‌ای داشت، زیرا در نظر گرفتن نیاز و سلیقه چند نفر با خویشتن متفاوت بسیار دشوار است (مارکوس، ۱۳۸۲: ۹۴). در فضای جمعی خانه به دلیل حضور افراد مختلف، ظهور و شکوفایی خویشتن افراد مشکل است و هویت افراد صرفاً در فضای فردی آن‌ها می‌تواند بروز یابد (خامنه‌زاده، ۱۳۹۶: ۳۸). در جدول شماره ۳ خلوت فردی تا جمعی در خانه‌های سنتی و معاصر به‌صورت تطبیقی مورد مقایسه قرار گرفته‌اند.

نمونه موردی: خانه داروغه مشهد

به فرمان یوسف خان هراتی (داروغه مشهد)، خانه داروغه در اواخر دوره قاجار به‌صورت دو اشکوب همکف و اول ساخته شده است (تصویر شماره ۱). خانه داروغه از نظر فرم و شکل معماری به شیوه مرسوم خانه‌های تاریخی ایران (سه طرف ساخت) بنا شده است عناصر معماری این بنا، به‌خصوص تزئینات و طرح تراس پله‌های دوطرفه از معماری روسی الگو برداری شده است. در سال ۱۳۸۱ این اثر، به‌عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسید (اسماعیلی و شکوری، ۱۳۹۴: ۷). در ابتدای ورودی این خانه پیشگاه قرار دارد. در مقابل سردر، دو

تصویر ۲: میان‌سرا و نمائ دو اشکوبه خانه داروغه. مأخذ: مریم مجتبوی، ۱۳۹۹.
Figure 2: The mezzanine and the view of the two floors of the drug house. Source: Maryam Mojtavavi, 1399.

خانه‌های ایرانی با تقلید از تحولات معماری مدرن غربی، اهمیت و تحقق یافته است. در این دوره به هریک از اعضای خانواده، فضاهای فردی اختصاص یافته و این امر موجب ارتقاء هویت فردی شده است. اما با یکپارچه‌سازی فضاهای خلوت جمعی، تنوع و قوام آن‌ها از بین رفته است و در معماری معاصر، فضاهایی همچون پذیرایی، اتاق نشیمن و حتی آشپزخانه، به‌عنوان یک اتاق یا فضای خصوصی از جداسازی و تفکیک لازم برخوردار نیستند (قاسم‌زاده، ۱۳۸۹: ۷). بعد از جنگ جهانی دوم در دنیای غرب، فضاهای عمومی و خصوصی به هم نزدیک‌تر شدند؛ بنابراین فضاهای واسط بین فضای بیرون و درون خانه، یا همان فضاهای بینابینی در خانه‌ها از بین رفته است. از طرفی، با طراحی اتاق‌های شخصی برای هر فرد، جداسازی اتاق فرزندان از پدر و مادر و سپس جدایی اتاق‌های فرزندان از یکدیگر، بین افراد خانواده نیز مرزی ایجاد شده است؛ بنابراین گرچه در این نوع معماری، فضای بینابینی از بین رفته و سالن پذیرایی و مهمان‌خانه و حتی آشپزخانه به هم نزدیک شده و حتی درهم ادغام شده‌اند، اما فضای خصوصی افراد خانواده به‌صورت فردی مدنظر قرار گرفته

تصویر ۱: پیشگاه و سکوی پاخره. مأخذ: کیمیا اسدی، ۱۴۰۰.
Figure 1: Front and foot platform. Source: Kimia Asadi, 1400.

تصویر ۴: مطبخ. مأخذ: کیمیا اسدی، ۱۴۰۰.
Figure 4: Kitchen. Source: Kimia Asadi, 1400.

تصویر ۳: زمستان نشین. مأخذ: مریم مجتبوی، ۱۳۹۹.
Figure 3: Winter dwelling. Source: Maryam Mojtabavi, 1399.

و نمی‌توان به یکباره وارد اندرون خانه شد. هشتی این خانه به صورت چهارگوش و بعد از پیشگاه قرار دارد. پس از فضای هشتی، بخش روباز و بی‌آسمانه خانه یعنی میان‌سرا واقع است که در میان‌سرا جای داشته و اتاق‌های گوناگون پیرامون آن قرار گرفته و رو به آن باز می‌شده‌اند (همان: ۱۳) (تصویر شماره ۲).

زمستان نشین (تصویر شماره ۳) و مطبخ در جبهه شرقی این خانه واقع شده‌اند و با توجه به اینکه آفتاب مایل زمستان به آن می‌تابد، از گرمای بیشتری برخوردار است (قبادیان، ۱۳۸۹). در فرهنگ دهخدا مطبخ به معنای جای پختن، آشپزخانه و جایی که در آن طعام طبخ می‌کنند یاد شده است (لغت‌نامه دهخدا) (تصویر شماره ۴).

جبهه شمالی مخصوص خدمات و رفت و آمد خدمه بوده و دارای فضاهایی مثل آب‌انبار است (تصویر شماره ۵). در جبهه غربی این بنا اتاق پنج‌دری و اتاق بادگیر جای گرفته که اتاق

سکو در دو طرف پیشگاه خانه، تحت عنوان پاخره قرار دارند. اگر کسی، صرفاً با صاحب‌خانه کار داشت و لزومی به ورود به خانه نبود، در همان مکان پیشگاه می‌نشست و برخی اوقات نیز از سکوها برای سوار شدن به پشت چهارپایان استفاده می‌کردند (پیرنیا، ۱۳۸۷) (تصویر شماره ۱).

پس از پیشگاه هشتی قرار دارد. هشتی، فضایی مابین بیرون و درون خانه است، زیرا فضای درون خانه حریم دارد

تصویر ۵: آب‌انبار. مأخذ: مریم مجتبوی، ۱۳۹۹.
Figure 5: Water storage. Source: Maryam Mojtabavi, 1399.

تصویر ۶: پنج‌دری. مأخذ: کیمیا اسدی، ۱۴۰۰.
Figure 6: Panjdari. Source: Kimia Asadi, 1400.

تصویر شماره ۸: حیاط مرکزی واقع در پروژه. مأخذ: افشین خسروی، ۱۳۹۸.

Figure 8: The central courtyard of the project.

References: Afshin Khosravian, 1398.

تصویر ۹: حیاط مرکزی واقع در پروژه. مأخذ: افشین خسروی، ۱۳۹۸.

Figure 9: Central courtyard located in the project.

References: Afshin Khosravian, 1398.

در خصوص شناسایی طیف خلوت فردی تا خلوت جمعی، ابتدا مدل مفهومی این پژوهش تدوین گشت. سپس در گام بعدی نحوه شکل‌گیری خلوت فردی تا خلوت جمعی در خانه‌های سنتی و معاصر مورد بررسی قرار گرفت و در گام آخر

تصویر ۷: نمای کلی خانه پدر و دختر. مأخذ: افشین خسروی، ۱۳۹۸.

Figure 7: Overview of father and daughter house

References: Afshin Khosravian, 1398.

پنج‌دردی به‌عنوان اتاق نشیمن یا مهمان‌خانه مورد استفاده قرار می‌گرفته است (پیرنیا، ۱۳۸۷) (تصویر شماره ۶).

خانه پدر و دختر:

این خانه در سال ۱۳۹۸ در زمینی به مساحت ۵۰۰ مترمربع و در دو طبقه ساخته شده است (تصویر شماره ۷). نیاز کارفرما در این پروژه به یک واحد مسکونی دوبلکس ساده بوده است که قابلیت تفکیک ملایمی با فرزند دختر ایشان را در آینده داشته باشد و طبقه فوقانی به فرزندوی اختصاص یابد. علاوه بر خانه دو طبقه، یک حیاط مرکزی دوبلکس حال و هوای پروژه را بهتر نموده است (تصویر شماره ۹). این دو حیاط از طریق یک پله کم‌عرض و صمیمی فضای باز همسایگی مناسبی را برای پدر و دختر ایجاد نموده‌اند (تصویر شماره ۸) (۱). خسروی، مصاحبه شخصی، ۱۵ خرداد ۱۴۰۰).

یافته‌های پژوهش

باتوجه به اهداف تحقیق و مطالعات اسنادی صورت‌گرفته

نیز، بر مبنای مشاهدات میدانی و مصاحبه‌های انجام شده به بررسی تطبیقی انواع خلوت (خلوت بیش از نیاز، خلوت فردی، خلوت جمعی و خلوت ازدست‌رفته) در نمونه‌های مورد بررسی (خانه داروغه و خانه پدر و دختر)، پرداخته شد که نتایج این تحلیل‌ها در قالب جدول شماره ۴ ارائه شده است.

تحلیل‌ها نشان می‌دهد، در خانه‌های سنتی ایرانی فضاهای متنوعی جهت حضور اعضای خانواده در کنار یکدیگر یا انجام یک فعالیت در جمع سایر افراد وجود داشته است، وجود این فضاها به گسترش روابط میان فردی و همچنین خودارزیابی افراد کمک می‌کند. ویژگی‌ها و خصوصیات این فضاها از جمله: ابعاد، محل استقرار و حتی تعداد بازشوه‌های آن‌ها نشان‌دهنده آن است که این فضاها جهت فعالیت‌های جمعی طراحی شده‌اند؛ در مقابل، در این خانه‌ها تعداد فضاهایی که مختص به خلوت فردی اعضای خانه باشد، بسیار اندک است. در سوی دیگر در خانه‌های معاصر، تنوع فضاهای جمعی کاهش یافته و این فضاها در بسیاری موارد حذف یا در هم ادغام شده‌اند؛ اما در مقابل، در اغلب این خانه‌ها موضوع اختصاص فضا برای خلوت فردی افراد خانواده به خوبی مورد توجه قرار گرفته است که این وجود این فضاها به داشتن قلمرو و مرز شخصی افراد و استقلال شخصی آن‌ها کمک می‌کند. می‌توان به عنوان مثال به اتاق والدین و اتاق‌های مجزای فرزندان اشاره نمود.

نتیجه‌گیری

در گام اول این پژوهش به مطالعه و بررسی طیف خلوت در فضای مسکونی سنتی و معاصر پرداخته شده است و یافته‌ها نشان می‌دهد: هر فرد در زندگی خود نیازمند وجود قلمرو شخصی برای دستیابی به آرامش و امنیت است. در علم روان‌شناسی محیط، خلوت فقط به معنی تنها بودن نیست، بلکه فرایندی است که در طی آن فرد رابطه خود را با فرد یا جمعی از افراد تنظیم می‌کند. در واقع می‌توان خلوت را مکانیزم نظارت بر فواصل بین شخصی نامید. خلوت مطلوب، برقراری تعادل در میزان و نحوه ارتباط با دیگران است و در حد فاصل انزوای اجتماعی (خلوت بیش از خلوت مطلوب) و ازدحام (خلوت کسب شده کمتر از خلوت مطلوب) قرار دارد؛ بنابراین در یک سوی طیف خلوت، خلوت فردی و در سوی دیگر آن خلوت جمعی قرار دارد در حالی که هر دو متعلق به یک ماهیت واحد هستند. توجه به یکی از

جنبه‌های خلوت به تنهایی فضاهایی را به وجود می‌آورد که اعضای خانواده یا به علت عدم وجود خلوت فردی، حریم شخصی خود را از دست خواهند داد و یا به علت عدم وجود خلوت جمعی شرایط لازم برای تعاملات اجتماعی و دور هم بودن را ندارند. با توجه به مباحث مطرح شده در خانه‌های سنتی به هر فرد از اعضای خانواده، اتاقی شخصی اختصاص داده نمی‌شد و به دلیل نحوه طراحی فضا، تعداد بازشوها و ورودی‌های هر اتاق زیاد بوده و این موضوع موجب کاهش و از بین رفتن خلوت فردی می‌شده است؛ همچنین در خانه‌های معاصر با از بین رفتن بعضی از فضاها و همچنین شخصی‌سازی فضاها خلوت جمعی از بین رفته و گرایش به جمع شدن دور هم در فضای جمعی وجود ندارد.

در گام بعد از طریق مطالعات میدانی به بررسی نمونه‌های موردی (خانه داروغه و خانه پدر و دختر) پرداخته شده و تحقق خلوت فردی و خلوت جمعی در نمونه‌ای از دو گروه خانه‌های سنتی و خانه‌های معاصر ایران مورد مطالعه قرار گرفته است. تحلیل‌ها نشان می‌دهد در نمونه موردی خانه سنتی (خانه داروغه)؛ سرداب دارای خلوت بیش از نیاز است که باعث به وجود آمدن انزوا، تنهایی و بی‌حوصلگی در این فضای می‌شود؛ مطبخ و سرویس بهداشتی دارای خلوت فردی هستند که باعث به وجود آمدن فضایی شخصی و قلمرو مشخص است؛ میان‌سرا، زمستان‌نشین، بادگیر و پنج‌دری دارای خلوت جمعی هستند که باعث گسترش روابط میان فردی با دیگر اعضای خانواده و ارزیابی خود در جمع دیگران می‌شود؛ هشتی و پیشگاه دارای خلوت ازدست‌رفته هستند که باعث به وجود آمدن حس ازدحام، تعرض و تجاوز به خلوت سایرین می‌شود. در نمونه موردی خانه معاصر (خانه پدر و دختر)؛ انبار دارای خلوت بیش از نیاز است که باعث به وجود آمدن انزوا، تنهایی و بی‌حوصلگی می‌شود؛ اتاق خواب، اتاق والدین و سرویس بهداشتی دارای خلوت فردی هستند که باعث به وجود آمدن قلمرو-مرز، استقلال شخصی و فضای شخصی است؛ حیاط، آشپزخانه و پذیرایی دارای خلوت جمعی که باعث گسترش روابط با سایر اعضای خانواده می‌شود؛ راهرو و فیلتر ورودی دارای خلوت ازدست‌رفته هستند که باعث ازدحام، تجاوز و تعرض به خلوت اعضای خانواده می‌شود.

جدول شماره ۴: یافته‌های پژوهش. مأخذ: نگارندگان.

Table 4: Research Findings. Source: Authors.

انواع خلوت	فضا در خانه سنتی	سیر خلوت	پلان خانه سنتی	فضا در خانه معاصر	سیر خلوت	پلان در خانه معاصر
خلوت از پیش از نیاز	سرداب: استفاده به عنوان انبار	انزوا		انبار: محلی برای نگهداری وسایل	انزوا	
خلوت فردی	مطبخ: محلی برای پخت و پز توسط خدمه	فضای شخصی		اتاق خواب: به علت داشتن مخاطب مخصوص به خود	فضای شخصی	
	-----	---	-----	اتاق مستر: به علت داشتن مخاطب مخصوص و وجود سرویس بهداشتی در این اتاق	فضای شخصی	
	سرویس بهداشتی: جهت حفظ حریم شخصی افراد خانواده	قلمرو-مرز		سرویس بهداشتی: جهت حفظ حریم شخصی افراد خانواده	قلمرو-مرز	
	میان‌سرا: به علت ارتباط دادن فضاها با یکدیگر و سرسبز بودن	روابط میان فردی		حیاط: به علت سرسبز بودن و فضایی برای اجتماعات خانوادگی	روابط میان فردی	
خلوت جمعی	زمستان نشین: به علت خصوصیتی مانند آفتاب‌گیر بودن، کوتاه بودن سقف‌ها، وجود شومینه	روابط میان فردی		آشپزخانه: محلی برای پخت و پز و صرف غذا در خانواده امروزی	روابط میان فردی	
بادگیر (اتاق خواب): انتقال هوای گرم از طریق مکش به بیرون و جایگزین کردن هوای مطبوع و خنک	روابط میان فردی	روابط میان فردی		-----	---	-----
پنج‌دری: محل پذیرایی مهمانان و دید به حیاط	روابط میان فردی	روابط میان فردی		پذیرایی: محل پذیرایی از مهمانان	روابط میان فردی	
خلوت از دست رفته	هشتی: به علت میاجی بودن بیرون و درون خانه	ازدحام		راهرو: ارتباط دهنده فضاهای خانه	ازدحام	
پیشگاه: به علت وجود فضای استراحت برای غابرین	ازدحام	ازدحام		فیلترورودی: محل مکث مهمانان و اعضای خانواده و دارای کفش کن	ازدحام	

- 1-Moore
- 2-John Ruskin
- 3-Robert Gifford
- 4- Norberg-Shulz, Christian
- 5-Tadao Ando
- 6- Miyawaki
- 7- Schwartz
- 8- Westin
- 9- Forgas Joseph
- 10- Simmel
- 11- Chapin
- 12- Bates
- 13- Jourard
- 14- Shils
- 15- Ittelson, Proshansky, Rivlin
- 16- Rapoport
- 17- Becker
- 18- Altman

منابع

- آلتمن، ایروین، (۱۳۸۲)، محیط و رفتار اجتماعی: خلوت، فضای شخصی، قلمرو و ازدحام، ترجمه علی نمازیان، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- ارژمند، محمود؛ خانی، سمیه، (۱۳۹۱)، نقش خلوت در معماری خانه ایرانی، فصلنامه شهر ایرانی اسلامی، دوره ۲، شماره ۷.
- اسماعیلی، سیده ناهید؛ شکوری، رضا، (۱۳۹۴)، بررسی هویت فرهنگی مسکن در مشهد در دونمونه موردی: خانه تاریخی (داروغه) و (امیری)، سومین کنفرانس بین المللی پژوهش‌های کاربردی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری.
- امینی، ندا؛ نوروزیان پور، هیرید، (۱۳۹۳)، خلوت و محرمیت شناخت تفاوت‌ها و شباهت‌های این دو مفهوم در معماری و شهرسازی، فصلنامه شهر ایرانی اسلامی، شماره ۱۵.
- اهری، زهرا؛ حبیبی، سید محسن؛ خسرو خاور، فرهاد؛ ارجمند نیا، اصغر، (۱۳۶۷)، مسکن حداقل، تهران: مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن وزارت مسکن و شهرسازی.
- بانی مسعود، امیر، (۱۳۸۰)، معماری معاصر ایران، نشر هنر معماری قرن.
- بمانیان، محمد رضا؛ زندگی، مسلم، (۱۳۹۶)، مسکن ایرانی و سبک زندگی، انتشارات اول و آخر.
- بهشتی، سید محمد، (۱۳۸۶)، خانه و فرهنگ ایرانی، فصلنامه آبادی، شماره ۵۵.
- بیرانوند، لیلا، (۱۳۹۵)، تجلی مفهوم خلوت در خانه‌های ایرانی، انتشارات راه دکتري.
- بیگدلی، حامد؛ باقری، محمد؛ اسدی، فرخ، (۱۳۹۷)، بررسی نقش خلوت در معماری خانه‌های سنتی، فصلنامه معماری شناسی، دوره ۱، شماره ۴.
- پیرنیا، محمد کریم، (۱۳۸۷)، معماری ایرانی، انتشارات سروش دانش.
- حجت، مهدی، (۱۳۸۷)، مجموعه گفتارهایی درباره خانه، مرکز هنر پژوهی نقش جهان.
- چرمایف، سرچ؛ الکساندر، کریستوفر، (۱۳۷۶)، عرصه‌های زندگی جمعی و زندگی خصوصی: به جانب یک معماری انسانی، ترجمه منوچهر مزینی، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

- خامنه زاده، حنا، (۱۳۹۶)، مفهوم خلوت و چگونگی تحقق آن در زیست-جهان خانه ایرانی مطالعه تطبیقی آن در خانه ایرانی ماقبل مدرن و خانه مدرن ایرانی، مجله باغ نظر، سال چهاردهم، شماره ۴۹.
- خسروی، افشین، (۱۵ خرداد ۱۴۰۰)، مصاحبه شخصی.
- خوشفر، غلامرضا، (۱۳۷۵)، کاربرد شاخص های اجتماعی در توسعه مسکن، نشریه مسکن و انقلاب.
- راپاپورت، آموس، (۱۳۸۴)، معنی محیط ساخته شده: رویکردی در ارتباط غیرکلامی، ترجمه فرح حبیب، انتشارات شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.
- شولتز، کریستین، نوربرگ، (۱۳۸۴)، مفهوم سکونت به سوی معماری تمثیلی، ترجمه امیریاراحمدی، تهران: نشر آگه.
- فرخیار، حسین، (۱۳۹۲)، صد خانه صد پلان (ویژگی های معماری خانه های قدیمی در بافت های تاریخی (اقلیم گرم و خشک))، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کاشان.
- فرگاس، جوزف، (۱۹۴۷)، روانشناسی تعامل اجتماعی: رفتار میان فردی، ترجمه خشایار بیگی و مهرداد فیروز بخت، ۱۳۷۳، ابعاد، تهران.
- قاسم زاده، مسعود، (۱۳۸۹)، جایگاه پایه ای اتاق در طراحی مسکن، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۴۱.
- قبادیان، وحید، (۱۳۸۹)، بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران، موسسه انتشارات دانشگاه تهران.
- قرآن کریم، سوره نحل، آیه ۴۰ و آیه ۸۰.
- گیفورد، رابرت، (۱۳۷۸ الف)، روانشناسی محیط های مسکونی، ترجمه وحید قبادیان، نشریه معماری و فرهنگ، شماره ۲.
- گیفورد، رابرت، (۱۳۷۸ ب)، حریم خصوصی (نهان خواهی)، ترجمه اکبر سرداری زوز، نشریه معماری و فرهنگ، شماره ۸.
- لنگ، جان، (۱۳۹۴)، آفرینش نظریه معماری (نقش علوم رفتاری در طراحی محیط)، ترجمه علیرضا عینی فر، انتشارات دانشگاه تهران.
- مارکوس، کلر کوپر، (۱۳۸۲)، خانه به مثابه نماد خویشتن، ترجمه احد علیقلیان، فصلنامه خیال، شماره ۵.
- مسائلی، صدیقه، (۱۳۸۷)، نقشه پنهان به مثابه دست آورد باورهای دینی در مسکن سنتی کویری ایران، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۷، ۲۷-۳۸.
- میاواکی، مایومی، (۱۳۷۶)، ده پرسش از هشت معمار، ترجمه مهندسین مشاور جودت و همکاران، نشر خاک.
- ترقی، محمدعلی، (۱۳۵۹)، فرهنگ خیام عربی-فارسی، ناشرکت ابفروشی خیام، چاپ نهم، تهران.
- نصیری، نگار، (۱۳۸۸)، مطالعه تطبیقی مفهوم خلوت در خانه درونگرایی ایرانی و خانه برونگرایی غربی، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۹.

- Bates, A. (1964), *Privacy- A useful concept? Social forces*, Vol. 42, 432.
- Becker, F. d. (1973). *Study of spatial markers. Journal of personality and Social Psychology*. 26 (3), 439-445.
- Chapin, F. S. (1951). Some housing factors related to mental hygiene. *Journal of Social Issues*, 7, 164-171.
- Ittelson, W. h., Proshansky, H. M., & Rivlin, L. G. (1970). A study of bedroom use on two psychiatric wards. *Hospital and Community Psychiatry*, 21 (6), 177-180.
- Jurard, S. M. (1966), An exploratory study of body accessibility. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 5, 221-231.
- Moore, Charles. (1974), *The Place of House, USA*, University of California Press, California.
- Rapoport, A. (1972), *Some perspectives on human use and organization of space*. Paper presented at Australian association of social anthropologists, Melbourne, Australia.
- Schwarz, D. (1968). The social psychology of privacy. *American Journal of Sociology*, 73, 741-752.
- Shils, E. (1966), *Privacy: Its constitution and vicissitudes*. *Law and Contemporary Problems*, 31, 281-305.
- Simmel, G. (1950): *The Secret and the Secret Society*. In: Wolff, K. H. (Ed.), *The Sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press of Glencoe, 307-376.
- Westin, A. (1970), *A privacy and freedom*, New York: Atheneum.